

התפתחות הפרשי השכר בין גברים יהודים מארצות מוצא שונות בשנות השבעים

שמואל אמיר*

מבוא ועיקר הממצאים

הפרש השכר הממוצע בין ילידי אסיה ואפריקה לילידי אירופה ואמריקה הצטמצם בשנות השבעים במידה ניכרת – בעיקר הודות לשינויים דמוגרפיים בהרכב קבוצות המוצא לפי גיל ולפי תקופת עלייה. לעומת זאת פחתו רק במידה זעומה ההשפעות של גורמים המשקפים אי־שוויון חברתי – הפרש השכר הנובע ממספר שנות הלימוד והפרש השכר הלא־מוסבר, המשקף הבדלים באיכות התכונות, ואולי גם אפליה בשוק העבודה.

הפרש השכר בקרב ילידי ישראל, דור ראשון בארץ – בין בני עולים מהמזרח לבני עולים מהמערב – גדול מן ההפרש בקרב העולים, משום שפער ההשכלה בקרב ילידי הארץ גדול יותר. השיפור בהשכלת הדור הראשון בארץ לעומת דור העולים אצל יוצאי המערב גדול הרבה יותר מאשר אצל יוצאי המזרח. מתברר אפוא, כי המדיניות החברתית, שהביאה לעלייתן של רמת החיים ורמת ההשכלה בשתי קבוצות המוצא, לא הצליחה להתגבר על השפעת אי־השוויון המקורי, הכלכלי וההשכלתי, בין ילידי אסיה ואפריקה לילידי אירופה ואמריקה, והשפעה זו השתקפה בהשקעותיהם בחינוך לדיהם שנולדו בארץ.

1. מבוא

קיומו של פער כלכלי עמוק בין קבוצות מוצא שונות של יהודים בישראל עומד בסתירה ליעד לאומי מוסכם: קליטת יוצאי גלויות שונות ומיזוגם החברתי. מתוך ההכרה במרכזיותו של יעד זה, ניתן למדיניות החברתית, כדרך כלל, מקום חשוב בסולם הקדימויות בישראל. מדיניות זו השתקפה בהתפתחותם המהירה של השירותים החברתיים ובהיווצרות דפוסים של מדינת רווחה כתחומים רבים; אולם למרות ההישגים, לא הצטמצם הקיטוב הכלכלי, ועדיין קיימים פערים כלכליים ניכרים בין קבוצות המוצא השונות. מחקר זה בוחן את התפתחות הפרשי השכר בין ראשי משפחות יהודים מקבוצות מוצא שונות בשנות השבעים.

בעקבות גלי העלייה ההמונית, נמצאו בשנות החמישים הפרשי שכר גדולים במיוחד בין ראשי משפחות שעלו מיבשות שונות, ומאז הצטמצמו הפרשים אלה בהדרגה (לוח 1): ב־1957/58 הגיע שכרם

* מחלקת המחקר של בנק ישראל.

תודתי נתונה לפרופ' יורם בן פורת ולפרופ' גיורא תנוך על הערותיהם המועילות.
קיימים אומדנים נוספים של הפרשי שכר בשנות החמישים (תנוך, 1961). העדפנו להציג ממצאי מחקרים המאפשרים להשוות בין תקופות, שכן ריגנו מתמקד בשינויים שחלו בהפרשי השכר במשך הזמן.

החודשי הממוצע של ראשי משקי בית שנולדו באסיה ואפריקה ל-63 אחוזים בלבד משכרם של ילידי אירופה ואמריקה — פער בן 37 אחוזים². עד 1963/64 ירד פער זה ל-32 אחוזים, והוא הוסיף והצטמצם בראשית שנות השבעים: פער השכר לשבוע עבודה באוכלוסיית ראשי המשפחות ירד מ-26 אחוזים ב-1968/69 לכ-13 אחוזים ב-1975/76³; פער השכר בקרב כלל העולים השכירים (כולל אלה שאינם ראשי משפחות) היה ב-1969 גרול הרבה יותר, כ-35 אחוזים — אך גם הוא ירד ב-1976 לכ-17 אחוזים. באותה תקופה כבר נמצאו נתונים על פערי שכר בין ילידי ישראל שהם דור ראשון בארץ, הנברלים ביבשת הלידה של אביהם: פער השכר הגיע אצלם ב-1969 ל-51 אחוזים, ונשאר בשיעור דומה גם ב-1976⁴.

המשמעות החברתית והכלכלית של פערי שכר תלויה בגורמיהם. פערי שכר משקפים גורמים שונים, ומן הראוי להבחין בין שני סוגים (לוח 1):

א. הברלים בתכונות אישיות "פורמליות" (תכונות שלגביהן יש מידע סטטיסטי), המשפיעות בעיקר על פריון השכירים בשוק העבודה, וכתוצאה מכך — גם על שכרם. בין תכונות אלה נמנים הגיל, מספר שנות הלימוד ותקופת העלייה. פערי שכר המוסכרים בהברלים בתכונות אלה יכוננו להלן "הפרשי שכר מוסכרים".

ב. מתברר, כי לאחר ניכוי הפרשי השכר המוסכרים מפערי השכר שבין קבוצות המוצא, נותרים הפרשי שכר "לאמוסכרים"; אלה משקפים גורמים שאין לגביהם מידע סטטיסטי — שוני באיכות התכונות, המשפיע גם הוא על הפריון בשוק העבודה, למשל איכות החינוך הפורמלי וטיב הניסיון שנרכש בשוק העבודה. עם זאת, הפרשי שכר לאמוסכרים עלולים לשקף גם אפליה בין בני מוצא שונה בשוק העבודה. בהערך מידע⁵, אין בידינו להבחין בין רכיביהם השונים של הפרשים אלו.

להפרשי שכר הנובעים מתכונות שונות יש לייחס, כאמור, משמעות חברתית וכלכלית שונות. הפרשי שכר הנובעים משוני בגיל אינם משקפים אישויון חברתי, כי הם חולפים במשך הזמן: שכרם של עובדים במסלולי תפקידים ושכר זהים משתנה עם הגיל, בהשפעת ניסיונם המצטבר בשוק העבודה — אולם הברלי שכר הנובעים משוני בהשכלה הפורמלית משקפים אישויון חברתי, כי השכלה פורמלית משפיעה על רמת השכר ועל טיב התפקידים (מבחינת יוקרתם החברתית) במשך כל חי העבודה של הפרטים. פערי השכלה בין עולים שרכשו את חינוכם לפני עלייתם ארצה ניתן לייחס לשוני בתנאים החברתיים בין יבשות המוצא השונות — אולם פערי השכלה בין בני יבשות שונות, שקיבלו את חינוכם הפורמלי בארץ, משקפים אישויון בהזדמנויות הניתנות בחברה הישראלית. לכן מוצדק לראות את פערי ההשכלה בקרב הדור הראשון של ילידי ישראל ביתר תומרה מאשר את הפערים בין עולים, שרכשו את השכלתם הפורמלית בארצות מוצאם.

הפרשי שכר הנובעים משוני בתקופות העלייה עשויים לשקף השפעת הברלים בניסיונם של העולים בשוק העבודה המקומי: עם עלייתם ארצה הצטמצמה יכולתם לנצל את הניסיון הכלכלי שרכשו בארצות מוצאם, והם נאלצים לרכוש בהדרגה ניסיון מחודש בשוק העבודה בארץ; עם זאת עשויים הפרשי שכר אלה לשקף גם הברלים באיכות החינוך בין קבוצות מתקופות עלייה שונות, הברלים שאינם נתפסים כנתונים הסטטיסטיים (vintage effects, ראה גם אמיר, 1975, עמ' 56-65), וכן אפליה של העולים החדשים בשוק העבודה.

² פער שכר מוגדר: $(1 - WAA/WEA) \cdot 100$, כאשר WAA הוא השכר הממוצע של ילידי אסיה ואפריקה וWEA הוא זה של ילידי אירופה ואמריקה. הנתונים לשנים 1957/58 ו-1963/64 הם מסקרי חיסכון של הלמ"ס.

³ סקרי הוצאות המשפחה של הלמ"ס (אמיר, 1980).

⁴ כל הנתונים המוצגים על 1969 ו-1976 נסבים על השכר הממוצע לשבוע עבודה של אוכלוסיית השכירים, והם לקוחים מסקרי הכנסות של הלמ"ס (וייס, פישלזון ומארק, 1979). הפער החריג בקרב ילידי ישראל נבע בחלקו משוני קיצוני בייצוג השכירים מקבוצות המוצא השונות בגילים 14 עד 17: לאחר הגבלת האוכלוסייה הנחקרת בשנים 1970 עד 1973 לבני 18 ומעלה, נמצא כי הפער הצטמצם לכ-35 אחוזים (אמיר, 1976). ראה לוח 1.

⁵ מידע על המעמד הכלכלי-חברתי של בית ההורים, על השכלת ההורים ועל סוג ההשכלה הפורמלית של הפרטים היה מאפשר אומדן מקורב של איכות החינוך של הפרטים. כאמור, מידע זה אינו מצוי בנתונים העומדים לרשותנו.

הפרשי השכר הלא־מוסכרים מתקשרים, כאמור, עם הכרלים באיכות החינוך — הן הפורמלי והן הלא־פורמלי — וגם עם אפשרות אפליה בשוק העבודה. שני הגורמים האלה (כמיוחד האחרון) מקנים להפרשי השכר הלא־מוסכרים משמעות חברתית חמורה.

ההשפעות על פערי השכר נותחו במחקרים שונים באמצעות אומדן של פונקציות שכר באוכלוסיות שונות. מתברר, כי הצטמצמות פערי השכר בקרב ילידי ת"ל מאז שנות החמישים שיקפה צמצומים בשיעורים לא־שווים בהפרשי השכר המוסכרים והלא־מוסכרים (לוח 1): הירידה המתונה של פער השכר בין 1957/58 ל־1963/64 הקיפה את שני רכיבי הפער בשיעורים דומים. לא כן ירידתו התלולה של הפער בין סוף שנות השישים לאמצע שנות השבעים; כאן ממצאי המחקרים השונים סותרים אלה את אלה: לפי וייס, פישלון ומארק (1979) נבע עיקר הצמצום של פער השכר מהצטמצמות ההפרש המוסכר, בעוד

לוח 1

הפרשי שכר בין שכירים יהודים מיבשות מוצא שונות, 1957 עד 1976 (ממצאי מחקרים שונים — ערכים מקורבים)

$$\left(1 - \frac{WAA}{WEA}\right) 100 = \text{פער השכר (באחוזים)}$$

השנה	האוכלוסייה הנחקרת	משתנה השכר	פער השכר	ההפרש המוסכר'	ההפרש הלא־מוסכר'	הבסיס לנתוני הלמ"ס	מקור הממצאים
1957/58	ילידי ת"ל, ראשי משקי בית	השכר התורשי	37	14	23	סקרי חיסכון	לוי (1968)
1963/64	"	"	32	13	19	"	"
1968/69	"	השכר לשבוע עבודה	26	10	16	סקרי הוצאות המשפחה	אמיר (1980)
1975/76	"	"	13	6	7	"	"
1969	ילידי ת"ל (כולל אלה שאינם ראשי משקי בית)	"	35	13-16	19-22	סקרי הכנסות	וייס, פישלון ומארק (1979)
1976	"	"	17	3-4	13-14	"	"
1969	ילידי ישראל דור ראשון בארץ	"	51	33-35	16-18	"	"
1976	"	"	53	33-35	18-20	"	"
1973-1970	ילידי ישראל דור ראשון בארץ בני 18 ומעלה	"	35	21	14	"	אמיר (1976)

WAA — השכר הממוצע של ילידי אסיה ואפריקה.
WEA — השכר הממוצע של ילידי אירופה ואמריקה.
" חישוב ההפרשים האלה מפורט בגוף המאמר.

שרוב ההפרש הלא־מוסבר נשאר בעינו — ואילו לפי אמיר (1980) הצטמצם בעיקר ההפרש הלא־מוסבר, בעוד שההפרש המוסבר השתנה במידה פחותה.⁶

2. שיטת המחקר

כדי לבחון את התפתחות פערי השכר בשנות השבעים, אנו משווים את הפרשי השכר שהתקיימו בראשית שנות השמונים עם אלה של ראשית שנות השבעים.

האוכלוסייה הנחקרת היא ראשי משקי בית שכירים, ילידי חו"ל וילידי ישראל שאביהם נולד בחו"ל. העדפנו את אוכלוסיית ראשי משקי הבית על אוכלוסיית כלל הגברים השכירים, כי הם מייצגים פערים חברתיים ביתר קירוב: יש מיתאם חיובי גבוה בין שכרו של ראש המשפחה לבין מרדים שונים של ההכנסה המשפחתית, כגון ההכנסה לנפש וההכנסה לנפש סטנדרטית.⁷ יתר על כן, הפרשים ברמות השכר, שראשי המשפחות משיגים כמשך חיי העבודה שלהם, משקפים במידה רבה גם פערים בסטטוס החברתי,⁸ והקשר של ראשי משקי הבית עם שוק העבודה אף הוא הרוק יותר מזה של כלל הגברים השכירים; זאת משום שבקרב השכירים שאינם ראשי משפחות גדול שיעורם של פרטים שהקשר שלהם עם שוק העבודה פחות יציב (נשים, סטודנטים העובדים ארעית, נוער העובד בעיקר בחודשי הקיץ וכיו"ב).

המשתנה הנחקר הוא השכר לשעת עבודה, משום שענייננו בפערי שכר המשקפים הבדלים בכושר ההשתכרות בשוק העבודה. משתנה השכר לשעת עבודה הועדף, מתוך ההנחה כי הבדלים בתשומת העבודה של שכירים שיקפו רוב התקופות בעיקר הבדלים בהעדפות אישיות, דהיינו גורמי היצע.⁹

אומדן פונקציית השכר: כתוצאה מן האינפלציה המואצת, התחוללו בראשית שנות השמונים בשכר הנומינלי ובשכר הריאלי תנודות חריפות, ששיקפו גורמים מוסדיים שונים, כגון אי־הרציפות בהצמדת השכר, שינויים במשטר ההצמדה ופיזור מועדי החידוש של הסכמי השכר. התברר, כי התפתחויות אלו הביאו להתגברות השפעתם של הגורמים המקריים על שונו השכר, ובמקביל הצטמצם כוח ההסבר של משתנים שנודעת להם השפעה שיטתית על השכר. יתר על כן: מתברר כי האינפלציה גרמה, בראשית שנות השמונים, לחוסר יציבות בפונקציית השכר (לוח 2 חלק א'): מדי שנה נשנה ניכרים שינויים בהשפעות של תכונות שונות על השכר¹⁰; לכן לא ניתן לבסס את האומדן של מגמות רבי־שנתיות

⁶ חלק משוני זה בממצאים מוסבר בהבדלים בין מקורות הנתונים הסטטיסטיים, כשיטת האומדן של פונקציית השכר ובהגדרת האוכלוסייה הנחקרת (לוח 1); עם זאת לא מובנת הסתירה לגבי השינוי בהפרש השכר המוסבר, כי נתקופה הנחקרת לא ניכרו שינויים בהבדלים היחסיים בתכונותיהן של קבוצות העולים השונות. ראה אמיר (1980), לוח 6, וגם וייס, פישלזון ומארק (1979), נספח 3, עמ' 237.

⁷ ב־1979/80 היו 80 אחוזים ממשקי הבית שראשיהם עברו משקי בית של שכירים. (העבודה היתה מקור הכנסתם העיקרי.) משקל השכר בהכנסה המשפחתית היה במשקי בית אלה, כממוצע, 90 אחוזים; שכרו של ראש המשפחה היווה 75 אחוזים מרכיב זה, ושכרה של אשתו — 18 אחוזים. מיתאם חיובי גדול נמצא בין שכרם של ראשי משפחות לשכר נשותיהם, וכן ליתר מקורות ההכנסה המשפחתית. המקור: הלמ"ס, פרסומי סקר הוצאות המשפחה, 1979/80. ראה גם Gronau (1981).

⁸ במחקרים סוציולוגיים שונים נמצא מיתאם של 0.8 בין רמות השכר של תפקידים לבין הסטטוס החברתי המיוחס להם בציבור.

⁹ ראה אמיר (1975), עמ' 6-7.

¹⁰ כך, למשל, נמצא לגבי אוכלוסיית העולים בפונקציית רגרסיה שחושבה לגבי שנים יחידות (רגרסיה 1 בנספח), כי מקדם המוצא יציב בראשית שנות השבעים, אך נתון לתנודות חרות בראשית שנות השמונים:

	1982	1981	1980	1972	1971	1970	
מקדם המוצא	0.118	0.174	0.096	0.162	0.154	0.161	
(סטיית התקן)	(0.028)	(0.028)	(0.027)	(0.022)	(0.023)	(0.020)	

כפונקציית השכר על נתונים משנות סקר יחידות, ויש לקבל בזהירות ממצאים של מחקרים שאמרו בשיטה זו את פונקציית השכר בישראל בעשור האחרון. כדי להתגבר על חוסר הציבות באומדן פונקציית השכר, ביססנו את הניתוח על מרגמים תלת-שנתיים, שכל אחד מהם כולל תצפיות משלוש שנות סקר עוקבות: מסקרי ההכנסות של השנים 1970, 1971 ו-1972 ושל השנים 1980, 1981 ו-1982 קובצו התצפיות לשני חתכים, שמרכזיהם אמצע 1971 ואמצע 1981, בהתאמה. שני המרגמים שהתקבלו מונים 6,122 תצפיות של ראשי משקי בית יהודים שכירים ב-1970 עד 1972, ו-8,176 תצפיות כאלה ב-1980 עד 1982. מודל פונקציית השכר המשמש לניתוח רגרסיה מוגדר בצורה התצילוגריתמית הבאה:

$$\log W_i = \alpha + \sum_{j=1}^n \beta_j X_{ji} + \varepsilon_i$$

כאשר המשתנה W_i מוגדר כשכר לשעת עבודה של פרט i (בחודש האחרון לפני הראיון עם הפוקד), יחסית לממוצע השכר לשעת עבודה באוכלוסייה הנחקרת באותה שנה¹¹. n המשתנים הכלתי תלויים X_j , $(j = 1 \dots n)$ מוצבים כולם כמשתני דמה, וכוללים גיל (7 רמות), שנות לימוד (6 רמות), משתני מוצא ושלוש תקופות עלייה לגבי ילידי חו"ל. (מודל זה נבחר לאחר שלא נמצאה אינטראקציה בין שנות הלימוד לגיל, אף באחת משתי התקופות הנחקרות.)

בקרב האוכלוסייה הנחקרת של ראשי משקי בית שכירים יהודים — עולים ודור ראשון של ילידי ישראל — גדל משקלם של ילידי ישראל בין שתי התקופות, 1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982, בממוצע, מ-11 אחוזים ל-26 אחוזים, בהתאמה. אוכלוסיית ילידי ישראל היתה בשתי התקופות צעירה במידה ניכרת מאוכלוסיית העולים, ושוני גדול זה בהתפלגות לפי הגיל הקשה על ניתוח הפרשי השכר שבין ילידי ישראל לילידי חו"ל¹²; לכן התרכזנו בניתוח הפרשי השכר בקרב כל אחת משתי אוכלוסיות אלה בנפרד. בבחירת המודל של פונקציית השכר, שישמש לאומדן הפרשי השכר, יש להתחשב בקיומה של אינטראקציה בין המוצא לתכונות האישיות: כאשר הפרמטרים של פונקציית השכר שונים באוכלוסיות מוצא שונות, עשויים שני הרכיבים של פערי השכר — ההפרש המוסבר וההפרש הלא-מוסבר — לקבל ערכים שונים בכל אחת מאוכלוסיות המוצא:

כאשר פונקציית השכר היא בעלת הצורה $W = \alpha + \beta X$, והפרמטרים באוכלוסיות מוצא 1 ו-2 שונים $(\beta_2 \neq \beta_1)$, יהיה פער השכר בין אוכלוסיות אלה:

$$\begin{aligned} \Delta W &= W^2 - W^1 = (\alpha^2 + \beta^2 X^2) - (\alpha^1 + \beta^1 X^1) \\ &= (\alpha^2 - \alpha^1) + X^1(\beta^2 - \beta^1) + \beta^2(X^2 - X^1) = \underbrace{\Delta\alpha + X^1\Delta\beta}_{L^1} + \underbrace{\beta^2\Delta X}_{M^1} = \underbrace{\Delta\alpha + X^2\Delta\beta}_{L^2} + \underbrace{\beta^1\Delta X}_{M^2} \end{aligned}$$

ולכן האינטראקציה מתקבלת בשתי צורות:

$$(L^2 - L^1) = (M^1 - M^2) = \Delta X \Delta \beta.$$

פירושו של דבר, שכאשר הפרמטרים שונים, וקיימת אינטראקציה בין השוני בפרמטרים לשוני בהתפלגות לפי תכונות, יהיו הפרשי השכר המוסברים, M , והכלתי מוסברים, L (המתקשרים, כאמור, עם שוני באיכות התכונות האישיות ועם אפשרות של אפליה בשוק העבודה), שונים לגבי כל אחת מאוכלוסיות המוצא — כי היקפו הממוצע של השוני בפרמטרים ייתפס בעיני כל אחת מהן על פי התפלגותה היא לפי התכונות השונות.

כאשר אין הברל בפרמטרים, יהיו הפרשי השכר, L ו- M , אחידים בשתי אוכלוסיות המוצא. במקרה זה

¹¹ הגדרת משתנה השכר יחסית לחציון לא השפיעה על אומדני הפרמטרים או על מובהקותם הסטטיסטית.
¹² וייס, פישלזון ומאק (1979) מצאו חוסר יציבות במכנה פונקציית השכר, כאשר השוו הפרשים בין עולים לילידי ישראל. ראה שם, עמ' 221.

ייאמדו הפרשים אלו באמצעות הפרמטרים של האוכלוסייה הכוללת את שני המוצאים כאחד; פונקציית השכר תהיה אז בעלת הצורה:

$$W = \alpha + \delta R + \beta X, \quad (K = \text{מוצא})$$

והפרשי השכר שיתקבלו יהיו:

$$\Delta W = W^2 - W^1 = \delta + \underbrace{\beta \Delta X}_{L \quad M}$$

בלוח 2 חלק ב' מוצגים מבחנים לאחידות הפרמטרים בפונקציית השכר בין אוכלוסיות מוצא שונות. הנתונים מראים, כי ב־1970 עד 1972 היה שוני בפרמטרים באוכלוסיית העולים — גם בכלל הפרמטרים

לוח 2

מבחנים לאחידות הפרמטרים של פונקציית השכר בשנים שונות ובאוכלוסיות מוצא שונות¹ (המספרים בסוגריים הם ערכי F לרמת מובהקות בת 5 אחוזים)

א. זהות הפרמטרים בשנות סקר שונות

ילידי ישראל דור ראשון בארץ	ילידי חו"ל	
2.06 (2.22)	1.87 (2.07)	1970, 1971 ו־1972
² 3.37 (2.21)	² 3.13 (2.01)	1980, 1981 ו־1982

ב. אחידות הפרמטרים באוכלוסיות מוצא שונות

תקופת העלייה	מספר שנות הלימוד והגיל	כולם פרט למקום המוצא	כל הפרמטרים	
0.66 (19.5)	³ 3.32 (2.40)	³ 2.43 (2.21)	² 14.96 (2.13)	ילידי חו"ל 1970-1972
1.63 (8.53)	1.25 (2.30)	1.50 (2.07)	² 6.05 (2.01)	1980-1982
		1.36 (2.40)	1.32 (2.30)	ילידי ישראל דור ראשון בארץ 1970-1972
		1.67 (2.40)	1.98 (2.30)	1980-1982

¹ כאן ובכל הלוחות הבאים — גברים יהודים שכירים ראשי משקי בית.

² ברמת מובהקות של אחוז אחד.

³ ברמת מובהקות של 5 אחוזים.

המקור: הרגיסיות השונות, ששימשו לעריכת אומדנים אלה, מצויות בירי המחבר, לרשות המעוניינים.

וגם בפרמטרים של שנות הלימוד והגיל — אך לגבי הפרמטרים של תקופות עלייה לא היה ניתן לרחות את השערת האחידות. ב־1980 עד 1982 נמצא באוכלוסיית העולים שוני בכלל הפרמטרים, אך לא היה ניתן לרחות את השערת האחידות לא בפרמטרים של שנות הלימוד והגיל ולא באלה של תקופות העלייה. באוכלוסיית ילידי ישראל רור ראשון בארץ לא נמצא שוני בין קבוצות של פרמטרים, ברמת מובהקות סטטיסטית של 5 אחוזים, אף באחת משתי התקופות.

לאור ממצאים אלה מתברר, כי לגבי השנים 1980 עד 1982 אין מקום לאמוד את הפרמטרים של פונקציית השכר בקבוצות מוצא שונות בנפרד — לא בקרב עולים ולא בקרב ילידי ישראל. לגבי אוכלוסיית ילידי ישראל מתקבלת אותה מסקנה גם לשנים 1970 עד 1972.

אשר לשוני בפרמטרים באוכלוסיית העולים ב־1970 עד 1972 — ראוי להבחין באופיו המיוחד: לפי ממצאים שונים השוני בפרמטרים של שנות הלימוד והגיל בקרב העולים היה, כנראה, תופעה חולפת. עיון בפרמטרים של פונקציית השכר בקרב העולים ב־1970 עד 1972 (רגרסיות 3 בנספח א') מראה, כי ההבדלים בין קבוצות יבשת הלידה קיימים בעיקר בהשפעות שנות הלימוד: הפרש השכר בין בעלי השכלה על־תיכונית ואקדמית (מעל 13 שנות לימוד) לבין בעלי השכלה יסודית ועל־יסודית (8 עד 12 שנות לימוד) אצל ילידי אסיה ואפריקה היה גדול יותר מאשר אצל ילידי אירופה ואמריקה. יתר על כן, מאחר שהיחס בין מספר בעלי ההשכלה הגבוהה לבין מספר בעלי ההשכלה הבינונית בקרב ילידי המזרח היה קטן במידה רבה מאשר בקרב ילידי המערב, נוצרה אינטראקציה ברורה בין ההבדלים בהשפעות לבין ההבדלים בהתפלגות של שתי קבוצות יבשת הלידה.

ממצאים על פונקציית השכר ב־1968 ו־1969 מראים, כי באותן שנים לא היו באוכלוסיית העולים הבדלים רומים בהשפעות החינוך, ולא נוצרה אינטראקציה בין שוני בהשפעות לשוני בהתפלגות¹³. השפעות כאלה לא התקיימו גם ב־1976: במבחן סטטיסטי לא נדחתה ההשערה בדבר זהות הפרמטרים של שנות לימוד ושנות ניסיון בקרב אוכלוסיית העולים¹⁴ — ואף בשנים 1980 עד 1982 לא נמצא, כאמור, שוני בהשפעות שנות הלימוד והגיל. נראה אפוא, שהשוני התקיים רק במשך תקופה לא־ארוכה בראשית שנות השבעים¹⁵, ואין אנו יודעים את סיבתו.

אנו משערים, כי הברל זה בהשפעות ההשכלה נבע משתי התפתחויות במבנה כוח העבודה באותן שנים, שהשפיעו זמנית על כל אחת משתי קבוצות המוצא באופן שונה: (א) גל העלייה מברית המועצות, שהחל ב־1969 והגיע לשיאו ב־1973; (ב) העלייה התלולה במשקלם של בני 25–29 בכוח העבודה בין השנים 1969 ו־1972 כתוצאה מעלייתם של שיעורי הילודה בעבר — לאחר מלחמת העולם השנייה ("baby boom")¹⁶. שתי התפתחויות אלו גרמו בראשית שנות השבעים לשינוי חד במבנה כוח העבודה, והשינוי נמשך גם לאחר מכן. להערכתנו, השפיע הגידול המהיר בהיצע של סוגי עובדים מסוימים — בתחילה בעיקר על שכרם של אלה הנמצאים בשלבי כניסה לכוח העבודה, ורק מאוחר יותר על שכרם של ותיקים בעלי משרות קבועות. אנו מניחים גם, כי השפעות השינוי בהיצע התמקדו תחילה באותם סוגי עובדים שמשקלם היחסי נשתנה במהירות, ואילו במשך הזמן "התפורר" השפעות השינוי המבני על כלל כוח העבודה, בהתאם לזיקות התחלופה בין סוגי העובדים השונים, וכן בעקבות שינויים שחלו במשך הזמן במבנה הביקושים לעבודה במשך¹⁷. נפרט להלן השפעות אלו.

(א) בשנים 1969 עד 1972 הגיעו מברית המועצות כ־40,000 עולים בגילי עבודה, כמחציתם בעלי

¹³ אמיר (1975), רגרסיות זב' רב' 8' בנספח 1 עמ' 74–75, 54–55. יש לקבל השוואה זו כזוהרות מסוימת, כי האוכלוסייה הנחקרת ומשתנה השכר היו שונים: כלל השכירים העולים והשכר הממוצע לשבוע עבודה, בהתאמה.

¹⁴ רייס, פישלון ומארק (1979), לוח 5, עמ' 229.

¹⁵ נמצא, כי גם בנתוני מפקד האוכלוסין של 1972 השפעתו של החינוך הגבוה אצל ילידי אסיה ואפריקה באותה תקופה חזקה יותר מאשר אצל ילידי אירופה ואמריקה. ראה בן פורת (1983).

¹⁶ ראה אמיר (1985).

¹⁷ כך, למשל, קוזה במשך שנות השבעים השפעת גידולו של משקל המשכילים בכוח העבודה — בגידול הביקוש לעבודה משכילה, וכתוצאה מכך לא הצטמצמה לבסוף הפרשיות השכר לפי רמות ההשכלה אצל הגברים. ראה Amir (1983).

השכלה גבוהה. בראשית שנות השבעים התגלו קשיים בקליטתם בעבודה במשלחי יד אקדמיים וטכניים, ואילו בשנים שלאחר מכן הסתייעה קליטתם בגידול המהיר של השירותים הציבוריים. אנו משערים, כי התפתחות זו השתקפה בראשית שנות השבעים בירידת שכרם היחסי של בעלי השכלה גבוהה, בעיקר של אלה שנמצאו בשלבי כניסה לכוח העבודה. מכאן ייתכן, כי שכר נמוך יחסית של אלפי עולים משכילים מן המערב פעל לצמצום זמני של השפעת ההשכלה הגבוהה על שכרם של ילידי אירופה ואמריקה, וזאת ללא תופעה מקבילה בקרב ילידי אסיה ואפריקה.

(ב) בראשית שנות השבעים עלה במידה ניכרת משקלם של בני 25–29 כאוכלוסייה וכוח העבודה.¹⁸ בני 25–29 ממוצא מזרחי היו ברובם בעלי השכלה יסודית ועל-יסודית (8–12 שנות לימוד), שעיסוקם במשלחי יד של "צווארון כחול"; מכאן ניתן לשער, שהעלייה המהירה של משקלם פעלה לצמצום שכרם היחסי של בעלי השכלה בינונית במשלחי היד הללו, במיוחד של אלה מהם שנמצאו בשלבי כניסה לשוק העבודה, שהיו ברובם ממוצא מזרחי. בני 25–29 ממוצא מערבי היו אמנם ברובם בעלי השכלה גבוהה, אך רבים מהם עבדו ב"עיסוקים סטודנטיאליים" ארעיים, כי טרם סיימו את לימודיהם, ולפיכך גם הגידול המהיר של מספרם פעל, כנראה, לצמצום זמני של שכרם היחסי. עליית משקלם של בני 25–29 בקרב בעלי השכלה הגבוהה אצל ילידי המערב היתה בראשית שנות השבעים ניכרת יותר מאשר אצל ילידי המזרח, שכן נוסף על השפעת השינוי בהרכב הגילים גדלו במהירות שיעורי הלמידה בקבוצת גיל זו¹⁹ באותה התקופה, בעיקר בקרב יוצאי המערב (ואילו בקרב יוצאי המזרח גדלו שיעורים אלו רק מאוחר יותר). לפיכך אנו משערים, כי גידול משקלם של בני 25–29 ממוצא מזרחי גרם זמנית לצמצום ההשפעות הממוצעות של השכלה יסודית ושל השכלה על-יסודית, וזאת בעיקר בקרב ילידי אסיה ואפריקה — בעוד שגידול משקלם של בני 25–29 ממוצא מערבי גרם לצמצום ההשפעה הממוצעת של השכלה גבוהה, וזאת בעיקר בקרב ילידי אירופה ואמריקה.

בהסתמך על משך קיומו הקצר של השוני האמור בהשפעות שנות הלימוד — אנו סבורים, כי הוא נתפס גם בעיני הציבור כשוני חולף ולא כשוני יציב ברמות של מסלולי השכר שצופים הפרטים. מכאן, שאין מקום להתחשב בו גם באומדן הפרשי השכר באוכלוסיית העולים, ועדיף לבסס אומדן זה על הפרמטרים של כלל אוכלוסיית העולים.

3. טעף השפץ בקרב ילידי חוץ לארץ

לוח 3 מציג את פערי השכר בין ילידי אסיה ואפריקה לילידי אירופה ואמריקה, ב־1970 עד 1972 ובי־1980 עד 1982. מתברר, כי פער זה הצטמצם במשך שנות השבעים במידה ניכרת — מכ־25 אחוזים

¹⁸ משקלם של בני 20–34 בקרב אוכלוסיית הגברים היהודים בני 20 ומעלה היה בסופי השנים 1966, 1969 ו־1972 כדלהלן:

1972	1969	1966	
	(אחוזים)		
1 6.9	1 6.8	1 4.1	2 4–2 0
1 3.4	1 0.4	1 0.2	2 9–2 5
8.8	9.5	1 0.2	3 4–3 0

ה מקור : שנתונים סטטיסטיים משנים שונות.

בקרב הגברים כוח העבודה גדל משקלם של בני 18–34 מ־35.4 אחוזים ב־1969 ל־37.9 אחוזים ב־1972. שינוי זה משקף גידול ניכר במשקלם של בני 25–29 וירידה במשקלם של בני 30–34. (שיעור ההשתתפות כוח העבודה האזרחי של בני 20–24 ירד בין 1966 ל־1969, כתוצאה מהארכת שירות החובה בצה"ל.)

¹⁹ ראה אמיר (1985).

לוּח 3

סערי השכר¹ לשעת עבודה בין ילידי חוץ לארץ — יוצאי המזרח לעומת יוצאי המערב.
1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982
(אחוזים ולוגריתמים)

השני (2)-(1) = (3)	1982-1980 (2)	1972-1970 (1)	
- 9.0	15.9	24.9	1. פער השכר הכולל — אחוזים
- 0.1142	0.1726	0.2868	פעד השכר הכולל — לוג
- 0.0129	0.1113	0.1242	2. השפעת ההשכלה — לוג
- 0.0141	- 0.0439	- 0.0298	3. השפעת הגיל — לוג
- 0.0539	- 0.0248	0.0291	4. השפעת תקופת העלייה — לוג
- 0.0809	0.0426	0.1235	5. סך כל ההפרש המוסבר — לוג
- 0.0333	0.1300	0.1633	6. הפרש השכר הלא־מוסבר — לוג ²
(0.018)	(0.016)	(0.012)	
- 2.9	12.2	15.1	7. הפרש השכר הלא־מוסבר — באחוזים

¹ פערי השכר באחוזים:

$$100 \left(1 - \frac{WAA}{WEA} \right)$$

פערי השכר בלוגריתמים:

$$\text{LOG} \left(\frac{WEA}{WAA} \right)$$

² המספרים בסוגריים — סטיות תקן של האומדנים.
ה מ ק ו ר : רגרסיה 1 בנספח א'.

ב־1970 עד 1972 לכ־16 אחוזים ב־1980 עד 1982. כדי להעריך את המשמעות הכלכלית והחברתית של התפתחות זו, עלינו, כאמור, לנתח את גורמיה: ב־1970 עד 1972 הסבירו הבדלים בתכונות פורמליות בין קבוצות המוצא הפרש שכר של כ־12 אחוזים, ונותר הפרש שכר בלתי מוסבר של כ־15 אחוזים. רמת ההשכלה הנמוכה יותר של ילידי המזרח הסבירה הפרש שכר של כ־12 אחוזים, מן השוני בתקופות העלייה נבע הפרש בן 3 אחוזים, ואילו השוני במבנה הגילים השפיע דווקא בכיוון ההפוך — הגדיל את שכרם היחסי של יוצאי המזרח בכ־3 אחוזים.

הצמצום החד של פער השכר במשך שנות השבעים נבע בעיקרו משינויים דמוגרפיים, ומיעוטו מהקטנת השפעתם של גורמי אי־שוויון חברתי: השפעת ההשכלה כמעט לא השתנתה (שורה 2 בלוח 3). אמנם חלו בפער ההשכלה שני שינויים ניכרים, אך השפעותיהם קיזזו זו את זו: הפער הצטמצם מאוד ברמת ההשכלה הנמוכה, אך במקביל גדל מאוד ברמת ההשכלה הגבוהה (שורה 9 בלוח 4). שינויים אלו במבנה ההשכלתי של ילידי חוץ לארץ בכוח עבודה נובעים ממכלול גורמים²⁰, שמהם נזכיר כאן שניים עיקריים: הירידה התלולה של שיעור בעלי ההשכלה הנמוכה בקרב יוצאי המזרח נבעה בעיקרה מתחלופה רבה בין קשישים מעוטי השכלה שנשרו מכוח העבודה לבין צעירים שהצטרפו לכוח העבודה, והיו ברובם בעלי רמת השכלה בינונית, שנרכשה בישראל. גידול הפער ברמת ההשכלה הגבוהה נבע בעיקר מהשכלתם הגבוהה־במיוחד של עולי המערב שהגיעו בשנות השבעים, ומעליית שיעורי רכישת ההשכלה הגבוהה בקרב צעירים ילידי המערב שהצטרפו לכוח העבודה²¹.

²⁰ הגורמים השונים לשינויים במבנה ההשכלתי של היהודים בכוח העבודה מתוארים אצל אמיר (1985).

²¹ על השינויים, שחלו בשנות השבעים בהשפעות של שנות הלימוד ושל הגיל על השכר במשק, ראה Amir (1983).

לוח 4

רמת ההשכלה של ילידי חוץ לארץ לפי יבשת הלידה, 1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982
(אחוזים)

מספר שנות הלימוד							יבשת הלידה
16+	15-13	12	11-9	8	7-0	סך הכול	
א. ההתפלגות לפי מספר שנות הלימוד והפערים בין קבוצות יבשת הלידה							
1972-1970							
3.1	4.7	8.3	17.9	25.8	40.2	100	AA (1)
13.3	10.1	18.2	19.8	15.0	23.6	100	EA (2)
-10.2	-5.4	-9.9	-1.9	10.8	16.6	0	הפער (1)-(2)
1982-1980							
5.6	8.5	17.4	25.9	26.3	16.3	100	AA (4)
21.6	14.2	17.9	22.1	11.5	12.7	100	EA (5)
-16.0	-5.7	-0.5	3.8	14.8	3.6	0	הפער (4)-(5)
ב. השינויים שחלו בין שתי התקופות כרמת ההשכלה של קבוצות יבשת הלידה ובפערים ביניהן							
2.5	3.8	9.1	8.0	0.5	-23.9	0	AA (4)-(1)
8.3	4.1	-0.3	2.3	-3.5	-10.9	0	EA (5)-(2)
-5.8	-0.3	9.4	5.7	4.0	-13.0	0	הפער (7)-(8) = (6)-(3)

מקרא: AA — ילידי אסיה ואפריקה; EA — ילידי אירופה ואמריקה.
המקור: סקרי כוח אדם של הלמ"ס לשנים 1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982 (נתונים שלא פורסמו).

בהשפעת הרכב הגילים חל בשנות השבעים שינוי קטן בלבד (שורה 3 לוח 3): העלייה הקלה בהשפעה החיובית של שינוי הרכב הגילים על שכרם היחסי של ילידי המזרח מראה, כי גדל במקצת ייצוגם של ילידי המזרח בגילים שבהם רמות השכר גבוהות יותר. השפעות תקופות העלייה משקפות, כאמור, השפעות ותק בארץ בצד השפעות של הבדלי איכות אפשריים בין עולים מתקופות עלייה שונות. לוח 5 מראה, כי השינויים שחלו בהשפעות תקופות העלייה (השפעות הגורונות בפירוט בנספח ב') לא היו גדולים, אולם בהשפעתן על הפרשי השכר חלה תפנית, כתוצאה משינויים בהתפלגות קבוצות המוצא (נספח ג'): מאחר שרוב העולים החדשים בשנות השבעים באו מארצות המערב, עלה משקלם של העולים החדשים יחסית לוותיקים בקרב ילידי אירופה ואמריקה — בהשוואה עם ילידי אסיה ואפריקה. כתוצאה מכך פעל גורם זה בראשית שנות השמונים להגדלת שכרם היחסי של ילידי המזרח בכ-2.5 אחוזים, לאחר שבראשית שנות השבעים פעל להקטנת שכרם היחסי בכ-3 אחוזים — וכך הקטין שינוי זה את פער השכר ביותר מ-5 אחוזים. סך הפרש המוסבר ירד מכ-12 אחוזים ב-1970 עד 1972 לכ-4 אחוזים בלבד ב-1980 עד 1982, ואילו ההפרש הלא-מוסבר הצטמצם מכ-15 אחוזים לכ-12 אחוזים; בסיכום מתברר, כי שינויים דמוגרפיים (תקופות עלייה וגיל) תרמו כ-60 אחוזים מצמצומו של פער השכר בין קבוצות העולים.

בהעדר נתונים, אין אנו יודעים את הסיבות להפרש השכר הלא-מוסבר, ולפיכך בחנו כמה השערות לגבי קיומו ולגבי הגורמים לצמצומו האיטי.

השערה א': בהנחה שאיכות החינוך בארצות המזרח היתה נמוכה מאיכותו בישראל, ואילו איכות החינוך בארצות המערב לא נפלה מאיכות החינוך בארץ — שיערנו כי יוצאי מזרח שעלו בגיל צעיר

לוח 5

השפעת תקופת העלייה והוותק בארץ על השכר הממוצע לשעת עבודה של ילידי חוץ לארץ (בניכוי השפעות הגיל ומספר שנות הלימוד), 1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982

א. השפעת תקופת העלייה (לוגריתמים; תקופת הבסיס: לפני 1948)

תקופת העלייה			
	1971-1961	1960-1948	
1972 עד 1970	- 0.281 (0.018)	- 0.098 (0.014)	
1982 עד 1980	- 0.151 (0.024)	- 0.107 (0.021)	
	אחרי 1971		

ב. השפעת הוותק בארץ (אינדקסים; 8 שנות ותק = 100)

שנות הוותק (ממוצע)				
	8	18	28	38
1972 עד 1970	100	120.2	132.5	
1982 עד 1980	100	121.7	127.2	141.5
השפעה ממוצעת של שנת ותק (אחוזים)				
1972 עד 1970	1.9 (0.15)	1.0 (0.14)		
1982 עד 1980	2.0 (0.27)	0.4 (0.16)	1.1 (0.22)	

המספרים בסוגריים — טטיות התקן של האומדנים.
המקור: רגריסה 1 בנספח א'.

(מתחת לגיל 10), וקיבלו את עיקר חינוכם הפורמלי בארץ, זכו לחינוך טוב יותר מאלו שעלו בגיל מבוגר יותר, ואם כן, העלייה המהירה במשקלם של הראשונים בקרב ילידי המזרח המצויים בשוק העבודה במשך שנות השבעים עשויה להסביר את צמצומו של הפרש השכר הלא-מוסבר. לשם בדיקת השערה זו אמרנו את השפעת העלייה בגיל צעיר על שכרם של ילידי המזרח; השפעה כזאת לא נמצאה אף באחת משתי התקופות. (ראה נספח ב').

השערה ב': העולים מהמזרח שהגיעו בגלי העלייה ההמונית לאחר קום המדינה הופלו לרעה בקליטתם בארץ, וכתוצאה מכך נפגע מעמדם בשוק העבודה לאורך ימים. (השערה חלופה היא, כי איכותם של העולים מהמזרח באותה התקופה היתה גבוהה ממוכה מחמת סלקציה שלילית בעלייה.) בדקנו ומצאנו, כי הפרש המוצא בקרב עולי 1948 עד 1980 לא בלט בגודלו, אף באחת משתי התקופות. (ראה נספח ב').

השערה ג': תנאי כניסתם של ילידי המזרח לשוק העבודה השתפרו אחרי אמצע שנות השישים (האפליה פתחה), וכתוצאה מכך הצטמצם הפרש השכר הנערץ במוצא אצל אלה שנכנסו לשוק העבודה בשנים מאוחרות יותר. גם השערה זו הופרכה: אף באחת משתי התקופות לא נמצא, כי הפרש המוצא בקבוצות הגיל הצעירות קטן יותר מאשר בקבוצות המבוגרות. (כאמור, לא נמצאה אינטראקציה בין המוצא לבין מספר שנות הלימוד והגיל.) כמו כן לא נמצא, כי הפרש המוצא בקרב עולי +1965 או +1971 קטן יותר מאשר בקרב עולי 1948 עד 1964.

השערה ד': הפרש השכר הלא-מוסבר משקף קשיי כניסה העומדים בדרכם של ילידי המזרח לענפים מסוימים, בגלל אפליה או בגלל ליקויים באיכות החינוך. לשם בדיקת השערה זו כללנו בפונקציית השכר

את ענפי המשק (ממוינים על פי ספרה אחת), אך לא מצאנו כי הכללתם מוסיפה על הסברו של הפרש השכר אף באחת משתי התקופות²².

הגורמים להפרש השכר האמור נותרו אפוא לא ידועים. ההפרש הלא־מוסכר משקף, כנראה, גורמים יציבים למדי, שימשיכו להתקיים בעתיד בקרב העולים בישראל. השיפור הקל שחל בעשור האחרון נובע, כנראה, ממספר גורמים: יציאתם המוגברת של בעלי השכלה נמוכה ושל "מקרים סוציאליים" יוצאי המזרח מכוח העבודה בעקבות התרחבות מערכת התמיכות של הביטוח הלאומי, כניסתם המוגברת של עובדים מהשטחים, שהחליפו רבים מיוצאי המזרח בעבודות בשכר נמוך — אך גם גידול משקלם הפוליטי־חברתי של יוצאי המזרח, שהביא לצמצום האפליה בשוק העבודה²³.

4. פערי שכר בקרב ילידי ישראל דור ראשון בארץ

לוח 6 מציג את פערי השכר בקרב ילידי ישראל בני עולים מיבשות לידה שונות. פער השכר אצל היה ב־1970 עד 1972 כ־26 אחוזים, כמו באוכלוסיית ילידי חו"ל, אולם הרכב הפער היה שונה מאוד: חלק הארי של פער השכר אצל ילידי ישראל, כ־18 אחוזים, נבע מפער עמוק ברמת ההשכלה, לעומת כ־12 אחוזים אצל ילידי חו"ל. לוח 7 מראה את פער ההשכלה הגדול בקרב ילידי ישראל בני 25–34: ב־1970 עד 1972 היו 76 אחוזים מיוצאי המערב בעלי השכלה גבוהה — על־תיכונית או תיכונית מלאה — לעומת 25 אחוזים בלבד אצל יוצאי המזרח, שרובם הגדול הגיע רק ל־8–11 שנות לימוד. השוואת נתונים אלה עם נתוני ההתפלגות ההשכלתית של ילידי חו"ל (לוח 4) ממחישה, כי מערכת החינוך בישראל העלתה את רמת ההשכלה של ילידי הארץ יחסית לזו של העולים, וזאת בדרך הנאה: ההישג העיקרי לגבי יוצאי המזרח היה חיסול הבורות, באמצעות החלת חוק חינוך חובה והקניה רחבה של חינוך על־יסודי חלקי (לרוב מקצועי) — אולם ייצוגם בחינוך העל־תיכוני ובחינוך הגבוה לא גדל במידה ניכרת.

לוח 6

פערי השכר¹ לשעת עבודה בין יוצאי המזרח ליוצאי המערב בקרב ילידי ישראל שאביהם נולד בחוץ לארץ — 1970 עד 1972 ו־1980 עד 1982 (אחוזים ולוגריתמים)

השינוי (1)–(2)	1982–1980 (2)	1972–1970 (1)	
4.0	29.8	25.8	1. פער השכר הכולל — אחוזים
0.0559	0.3541	0.2982	פערי השכר הכולל — לוג
– 0.0080	0.1938	0.2018	2. השפעת ההשכלה — לוג
0.0816	0.0965	0.0149	3. השפעת הגיל — לוג
0.0737	0.2903	0.2166	4. סך כל ההפרש המוסכר — לוג
– 0.0179	0.0637	0.0816	5. ההפרש הלא־מוסכר — לוג
(0.050)	(0.027)	(0.042)	
– 1.6	6.2	7.8	6. ההפרש הלא־מוסכר — אחוזים

¹ ראה הערות בלוח 3.

ה מ ק ו ר : רגרסיה 2 בנספח א'.

²² ייתכן שהצגה מפורטת יותר של ענפי המשק בפונקציית השכר היתה מביאה לתוצאות שונות במקצת.

²³ גורמים אלה נדונים ביתר פירוט אצל אמיר (1980).

לוח 7

רמת ההשכלה של בני 25-34 ילידי ישראל דור ראשון בארץ, לפי יבשת הלידה של האב, 1970 עד 1972
 ר"1980 עד 1982
 (אחוזים)

יבשת הלידה	מספר שנות הלימוד						
	סך הכול	7-0	8	11-9	12	15-13	16+
א. ההתפלגות לפי מספר שנות הלימוד והפערים בין קבוצות יבשת המוצא							
1972-1970							
ISAA (1)	100	7.6	31.7	35.4	15.2	6.3	3.8
ISEA (2)	100	0.4	8.1	15.4	24.0	19.5	32.6
הפער (3) (1)-(2)	0	7.2	23.6	20.0	-8.8	-13.2	-28.8
1982-1980							
ISAA (4)	100	1.9	24.2	37.7	19.6	9.3	7.3
ISEA (5)	100	0.3	4.1	13.8	25.5	25.7	30.6
הפער (6) (4)-(5)	0	1.6	20.1	23.9	-5.9	-16.4	-23.3
ב. השינויים שחלו בין שתי התקופות ברמת ההשכלה של קבוצות יבשת המוצא ובפערים ביניהן							
ISAA (7) (4)-(1)	0	-5.7	-7.5	2.3	4.4	3.0	3.5
ISEA (8) (5)-(2)	0	-0.1	-4.0	-1.6	1.5	6.2	-2.0
הפער (9) (6)-(3)	0	-5.6	-3.5	3.9	2.9	-3.2	5.5

מקרא: ISAA — האב יליד אסיה או אפריקה; ISEA — האב יליד אירופה או אמריקה.
 המקור: סקרי כוח אדם של הלמ"ס לשנים 1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982 (נתונים שלא פורסמו).

לעומת זאת אצל ילידי ישראל ממוצא מערבי התרחבה מאוד רכישתה של השכלה על-תיכונית וגבוהה, ולפיכך היתה עלייתה של רמת ההשכלה בקרבם מהירה יותר מאשר אצל יוצאי המזרח, ופער ההשכלה בין הדורות גדל.

בניגוד להשפעתו של פער ההשכלה על השכר, שאצל ילידי ישראל היתה חזקה יותר מאשר אצל ילידי חו"ל, היה הפרש השכר הלא-מוסבר אצל ילידי ישראל קטן בהרבה מאשר אצל העולים, ככל אחת משתי התקופות (לוח 6). הדבר מעיד, כנראה, כי ההבדלים באיכות החינוך אצל רוכשי ההשכלה בארץ קטנים יותר מאשר אצל אלה שרכשו את השכלתם בחו"ל, ביבשות שונות.

מנתוני לוח 6 מתברר, כי במשך שנות השבעים גדל פער השכר אצל ילידי ישראל, והגיע ב-1980 עד 1982 ל-30 אחוזים — אולם גידול זה נבע כולו משינויים בהרכב הגילים, ואין לראות בו החמרה של הפער החברתי: לוח 8 מראה, כי משקלם של בני פחות מ-30 בקרב יוצאי המזרח גדל מאוד בין שתי התקופות, ובמקביל הצטמצם משקלם של בני 35-54, כהשוואה עם הרכב הגילים של יוצאי המערב. שינוי זה הגדיל, כאמור, את פער השכר בקרב ילידי ישראל בכ-8 אחוזים. בהשפעת ההשכלה על פער השכר לא חל ב-1980 עד 1982 שינוי חשוב. בקרב ילידי ישראל בני 25-34 ניכר שיפור קל בפער ההשכלתי: לוח 7 מראה, כי בקבוצה זו הצטמצם במקצת הפער ברמת ההשכלה הגבוהה (+16 שנות לימוד), וגם ברמת ההשכלה הנמוכה (0-8 שנות לימוד) — אולם בשתי הרמות נותר עדיין פער חריג בגודלו. בהפרש השכר הלא-מוסבר לא חל במשך שנות השבעים שינוי מובהק מבחינה סטטיסטית.

לוח 8

הרכב הגילים של ילידי ישראל, דור ראשון בארץ, לפי יבשת הלידה של האב, 1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982
(אחוזים)

קבוצת גיל								המוצא
65+	64-55	54-45	44-35	34-30	29-25	עד 24	סך הכול	
								1972-1970
1.0	2.9	13.9	25.3	17.7	20.1	19.1	100	ISAA (1)
0.8	4.0	7.5	28.3	19.4	27.7	12.3	100	ISEA (2)
0.2	-1.1	6.4	-3.0	-1.7	-7.6	6.8	0	הפער (2)-(1)
								1982-1980
0.1	3.0	7.9	12.2	23.3	41.7	11.8	100	ISAA (4)
0.9	3.2	13.5	29.0	28.1	22.0	3.3	100	ISEA (5)
-0.8	-0.2	-5.6	-16.8	-4.8	19.7	8.5	0	פער (5)-(4)
								(7) השינוי בפער הגילים
-1.0	0.9	-12.0	-13.8	-3.1	27.3	1.7	0	בין התקופות (3)-(6)

מקרא: ISAA — האב יליד אסיה או אפריקה; ISEA — האב יליד אירופה או אמריקה.
המקור: סקרי כוח אדם של השנים 1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982 של הלמ"ס (נתונים שלא פורסמו).

5. סיכום

באומדן פונקציות השכר בתקופות שונות התברר, כי בתנאי האינפלציה המואצת של ראשית שנות השמונים חלו מדי שנה בשנה שינויים ניכרים בפרמטרים של פונקציית השכר. לפיכך אנו מטיילים ספק במהימנות האומדנים של התפתחות מבנה פונקציית השכר בתקופת אינפלציה, כאשר אלה מתבססים על נתונים משנים יחידות.

פער השכר בין ילידי אסיה ואפריקה לילידי אירופה ואמריקה הצטמצם בשנות השבעים במידה ניכרת, הודות למספר גורמים: שינויים דמוגרפיים בהתפלגות קבוצות המוצא לפי גיל ולפי תקופות עלייה היו הגורם העיקרי לצמצום זה, ואילו השפעתם של גורמים המשקפים אי־שוויון חברתי הצטמצמה כמידה פחותה — הפרש השכר הנובע מהבדלים בשנות הלימוד פחת במידה זעומה, והפרש השכר הלא־מוסבר, המשקף הבדלים באיכות התכונות, ועלול להעיד גם על אפליה בשוק העבודה, הצטמצם בכ־3 נקודות אחוז בלבד. בעקבות כתינה והפרכה של מספר השערות לגבי גורמים שונים להפרש השכר הלא־מוסבר, אנו סבורים, כי הפרש השכר נובע מגורמים יציבים למדי, ולפיכך הוא עלול להמשיך ולהתקיים גם בעתיד. צמצומו האיטי בשנות השבעים נבע, כנראה, מגידול משקלם הפוליטי־חברתי של יוצאי המזרח, שהקל על כניסתם לתפקידים בכירים, וכן מכניסתם המוגברת של עובדים מהשטחים, שהחליפו עולים מהמזרח בתפקידים ששכרם נמוך, ומיציאה מוגברת של מקרים סוציאליים מכוח העבודה.

פער השכר אצל ילידי ישראל דור ראשון בארץ גדול מזה שבקרב העולים, כתוצאה מפער השכלה עמוק יותר: השכלתם של בני הדור הראשון בארץ רבה מזו של העולים, בקרב כל אחת מקבוצות המוצא, אולם אצל יוצאי המערב השיפור בהשכלת הדור הראשון בארץ יחסית לעולים גדול הרבה יותר מאשר אצל יוצאי המזרח: בעוד שקבוצת ילידי הארץ ממוצא מזרחי רכשה יותר השכלה יסודית ועל־יסודית חלקית, רכשו רוב ילידי הארץ ממוצא מערבי השכלה גבוהה, וכך התרחב מאוד פער ההשכלה בין הדורות.²⁴

אשר להפרש השכר הלא־מוסבר הנובע מהבדלי איכות או מאפליה — התברר, כי אצל ילידי ישראל הוא קטן הרבה יותר מאשר בקרב העולים.

הממצאים האמורים ממחישים, כי אף שהמדיניות החברתית הביאה לעלייתן של רמת החיים ורמת ההשכלה בכל אחת מקבוצות המוצא, היא לא הצליחה להתגבר על השפעת אי־השוויון המקורי, שהתקיים בין ילידי אסיה ואפריקה לילידי אירופה ואמריקה: אי־השוויון ברמת ההשכלה ובמקורות הכלכליים שעמדו לרשות המשפחות השפיע במידה ניכרת על ההשקעה בחינוך ילדיהן, וכך התרחבו פערי ההשכלה והשכר בין הדורות.

ראוי לציין, שמתנהלים תהליכים חברתיים, הפועלים לטשטוש הדרגתי של השפעות המוצא (למשל כתוצאה משיעורם הגבוה של הנישואים בין בני יבשות מוצא שונות), אך נושא זה חורג מתחום מחקרנו.

נספח א

הגרסיות שכר

מקרא

אוכלוסיית המדגם: גברים יהודים ראשי משקי בית, שכירים — ילידי חו"ל, או ילידי ישראל שאביהם נולד בחו"ל.

מוצא

ילידי ארא"מ — ילידי אירופה ואמריקה;
 ילידי אסא"פ — ילידי אסיה ואפריקה — הבסיס;
 ילידי ישראל"מ — ילידי ישראל בני אבות ילידי אירופה או אמריקה — הבסיס;
 ילידי ישראל"פ — ילידי ישראל בני אבות ילידי אסיה או אפריקה.

גיל

המספרים הבאים מסמנים שנות גיל: (29-25); (34-30); (44-35); (54-45); (64-55); (65+); הבסיס — (עד 24).

השכלה

המספרים הבאים מסמנים את מספר שנות הלימוד: (7-0); (8); (11-9); (15-13); (+16); הבסיס — (12).

תקופות עלייה

השנים בסוגריים מסמנות תקופות עלייה לישראל: (1960-1948); (1971-1961); (אחרי 1971); הבסיס — (עד 1947).

המשתנה הילוי

לוג השכר לשעת עבודה מחולק בשכר הממוצע באוכלוסייה הנחקרת.

הערה: המספרים בסוגריים מתחת למקדמי ההגרסיות הם אומדני סטיות התקן.

לוח נ'א-1

מספר ההגרסיה						
	א'3	ב'3	א'2	ב'2	א'1	ב'1
	ילידי אסא"פ	ילידי ארא"מ	ילידי ישראל נולדו בחו"ל	שאוותיהם	ילידי חו"ל	ילידי חו"ל
	1972-1970	1972-1970	1982-1980	1972-1970	1982-1980	1972-1970
גודל המדגם	2,549	2,704	2,024	679	5,819	5,253
הקבוע	4,4849 (0.048)	4,6690 (0.057)	4.1282 (0.048)	4.2617 (0.050)	4.4021 (0.076)	4.5347 (0.034)
הגיל +65	-0.2473 (0.050)	-0.1171 (0.060)	0.5015 (0.160)	-0.0188 (0.180)	-0.1499 (0.076)	-0.1590 (0.036)

לוה נ'-א' 1 - המ שך

מספר הרגרסיה						
ב'3 ילידי ארא"מ	א'3 ילידי אסא"פ	ב'2 שאוותיהם	א'2 ילידי ישראל נולדו בחו"ל	ב'1	א'1 ילידי חו"ל	
1972-1970		1982-1980	1972-1970	1982-1980	1972-1970	
0.718 (0.055)	-0.0095 (0.039)	0.5288 (0.077)	0.4638 (0.097)	0.1237 (0.074)	0.0434 (0.031)	64-55
0.1581 (0.056)	0.1617 (0.036)	0.5531 (0.055)	0.5605 (0.069)	0.2310 (0.074)	0.1572 (0.030)	54-45
0.2063 (0.056)	0.1842 (0.035)	0.4902 (0.050)	0.4580 (0.054)	0.2003 (0.073)	0.1931 (0.030)	44-35
0.1505 (0.063)	0.1510 (0.037)	0.3169 (0.048)	0.4210 (0.059)	0.1733 (0.074)	0.1497 (0.033)	34-30
0.0070 (0.064)	0.0991 (0.038)	0.1881 (0.047)	0.3255 (0.055)	0.0623 (0.077)	0.0737 (0.033)	29-25
						מספר שנות הלימוד
0.3439 (0.027)	0.4631 (0.048)	0.2307 (0.035)	0.0573 (0.054)	0.2824 (0.025)	0.3700 (0.023)	+16
0.0807 (0.030)	0.1562 (0.042)	0.1843 (0.036)	0.0556 (0.056)	0.1864 (0.025)	0.1015 (0.024)	15-13
-0.1140 (0.024)	-0.0626 (0.030)	-0.1372 (0.033)	-0.2124 (0.051)	-0.1179 (0.021)	-0.0974 (0.019)	11-9
-0.2021 (0.026)	-0.1968 (0.029)	-0.2928 (0.040)	-0.3924 (0.057)	-0.2474 (0.023)	-0.2127 (0.019)	8
-0.3843 (0.024)	-0.3120 (0.028)	-0.5145 (0.088)	-0.3983 (0.088)	-0.3400 (0.025)	-0.3578 (0.018)	7-0
				0.1300 (0.015)	0.1632 (0.012)	ילידי ארא"מ
		-0.0637 (0.027)	-0.0815 (0.041)			ילידי ישאסא"פ
						שנת העלייה
- ¹ 0.0833 (0.017)	- ¹ 0.1042 (0.025)			-0.1069 (0.021)	-0.0975 (0.014)	1960-1948
- ² 0.2915 (0.023)	- ² 0.2642 (0.029)			-0.1509 (0.025)	-0.2814 (0.017)	1971-1961
				-0.3471 (0.028)		אחרי 1971
						ריבוע מקדם המיתאם (המתוקן)
0.317	0.277	0.239	0.283	0.196	0.359	R ² (adj)

נספח ב'

השפעות תקופות העלייה

השפעותיהן של תקופות העלייה משקפות, כאמור, את השפעת הוותק בארץ על פריון העבודה, וכן הכרלים אפשריים בתכונות בין עולים מתקופות עלייה שונות — תכונות שלגביהן חסר מידע סטטיסטי (vintage effects). הכרלים אלו עשויים לשקף שוני באיכות החינוך הפורמלי, שוני ביעילות הקליטה של עולים חדשים בתקופות שונות וכיו"ב. בהעדר נתונים, אין אנו מסוגלים לאמוד השפעות אלו במישרין, ולהבחין בינו לבין השפעות הוותק, אולם ננסה לבחון את קיומן בעקיפין. נתבסס על ההנחה, כי השפעת הוותק בארץ על פריון העבודה חיובית ופוחתת, ובהתאם לכך, נצפה כי מקדם שנות ותק בפונקציית השכר יהיה חיובי, אך ילך ויקטן עם מספר שנות הוותק. לוח נ'—ב'—1 מציג, בפונקציית השכר, את הפרמטרים של תקופות העלייה לפי יבשת הלידה, וכן את השפעת שנות הוותק הנגזרות מפרמטרים אלה (בהנחה שהשפעות תקופות העלייה משקפות רק את הוותק בארץ).

מן הנתונים עולה, כי אומדני הפרמטרים של תקופות העלייה מ־28 שנות הוותק הראשונות אינם עומדים בסתירה לפונקציית הוותק שהנחנו, הן ב־1970 עד 1972 והן ב־1980 עד 1982. כן מתברר, כי השפעות הוותק הנגזרות לגבי 28 שנות הוותק הראשונות לא היו שונות בקבוצות יבשת הלידה, וכי הן לא השתנו במשך שנות השבעים. מן הראוי להדגיש, כי השפעת שנות הוותק לפי תקופות הוותק השונות (8—18, 18—28) נגזרה בכל אחת משתי התקופות (1970 עד 1972 ו־1980 עד 1982) מפרמטרים של תקופות עלייה שונות; נמצא, כי ההשפעה הנגזרת של שנת ותק לפי השוואת שכרם של עולי שנות החמישים לזה של עולי שנות השישים בשנים 1970 עד 1972 לא היתה שונה מן ההשפעה הנגזרת לפי השוואת שכרם של עולי שנות השישים לזה של עולי שנות השבעים בשנים 1980 עד 1982.

סתירה לצורת פונקציית הוותק שהנחנו נמצאה ב־1980 עד 1982 במקדם לילידי המערב שעלו עד 1947: מגודלו החריג של פרמטר זה נגזרת השפעת ותק ההולכת וגדלה עם מספר שנות הוותק אצל ילידי המערב. כמו כן בולט ב־1980 עד 1982 גודלה החריג של השפעת יבשת הלידה בקרב העולים עד 1947 (שורה 6 בלוח נ'—ב'—1). ממצאים אלה מצביעים, כנראה על שוני בתנאי הקליטה בארץ: מכחינה זו נהנו העולים הוותיקים (עד 1947) מן המערב מעדיפות על שאר קבוצות העולים — משתי יבשות הלידה כאחת. יתרון זה מתגלה, כאמור, בהצלחתם הכלכלית בראשית שנות השמונים. (יתרון כזה אצל ילידי המערב שעלו עד 1947 נמצא בעבר רק ב־1963/64; ראה לוי, 1968).

בהשפעות עד 28 שנות ותק לא נמצא, כאמור, הבדל מובהק סטטיסטי בין 1970 עד 1972 ל־1980 עד 1982, אולם ייתכן כי הערכים הנמוכים יותר להשפעות של 18—28 שנות ותק ב־1980 עד 1982 משקפים שוני בתכונות של עולי 1948 עד 1960 (משני המוצאים כאחד): מגבלות בתנאי קליטתם בארץ הפחיתו את הצלחתם הכלכלית בשנות השמונים.

לוח נ' - ב' - 1

השפעת תקופת העלייה, הוותק בארץ ויבשת הלידה על השכר הממוצע לשעת עבודה של ילידי חוץ לארץ (בניכוי השפעות הגיל ומספר שנות הלימוד), 1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982

א. השפעות תקופות העלייה ויבשת הלידה (לוגריתמים; הבסיס: ילידי אר"מ שעלו עד 1947)

תקופת העלייה				
עד 1947	1960-1948	1971-1961	אחרי 1972	
				1972-1970
- 0.173	- 0.268	- 0.425		אס"פ (1)
(0.029)	(0.018)	(0.023)		
				אר"מ (2)
	- 0.092	- 0.308		
	(0.017)	(0.022)		
				(1)-(2) (3)
- 0.173	- 0.176	- 0.117		
(0.029)	(0.015)	(0.025)		
				1982-1980
				אס"פ (4)
- 0.217	- 0.251	- 0.284	- 0.510	
(0.045)	(0.026)	(0.032)	(0.067)	
				אר"מ (5)
	- 0.127	- 0.182	- 0.362	
	(0.025)	(0.030)	(0.030)	
				(4)-(5) (6)
- 0.217	- 0.123	- 0.102	- 0.149	
(0.045)	(0.020)	(0.031)	(0.067)	

ב. ההשפעה הממוצעת של שנת ותק בארץ לפי תקופת הוותק ויבשת הלידה (אחוזים)

מספר שנות הוותק			
(18-8)	(28-18)	(38-28)	
			1972-1970
			אס"פ
1.5	0.9		
(0.4)	(0.3)		
			אר"מ
2.0	0.9		
(0.3)	(0.2)		
			1982-1980
			אס"פ
2.1	0.3	0.3	
(0.7)	(0.4)	(0.4)	
			אר"מ
1.7	0.5	1.2	
(0.4)	(0.4)	(0.2)	

המספרים בסוגריים — סטיות התקן של האומדנים.
המקור: הרגיסיות ששימשו לעריכת אומדנים אלה מצויות בידי המתבר, לרשות המעוניינים.

נספח ג'

התפלגות האוכלוסיות הנחקרות לפי הגיל, מספר שנות הלימוד ותקופת העלייה, 1970 עד 1972 ו-1980 עד 1982 (אחוזים)

ה מ ו צ א				
ישראל"פ	ישראל"מ	אסא"פ	ארא"מ	
1970-1972				
הגיל				
0.1	0.1	3.6	8.6	65+
2.9	4.0	12.6	32.4	64-55
13.9	7.5	22.1	29.1	54-45
25.4	28.3	29.2	17.9	44-35
17.7	19.4	14.1	5.3	34-30
20.1	27.7	13.1	4.6	29-25
19.9	3.1	5.3	2.1	עד 24
מספר שנות הלימוד				
2.4	24.5	3.1	13.3	16+
5.3	20.0	4.7	10.1	15-13
9.5	23.9	8.2	18.3	12
31.6	20.1	17.9	19.8	11-9
40.2	9.4	25.8	14.9	8
11.0	2.1	40.3	23.6	7-0
תקופת העלייה				
		9.3	34.1	עד 1947
		70.8	48.6	1961-1948
		19.9	17.3	אחרי 1961
1980-1982				
הגיל				
0.1	0.9	2.7	14.1	65+
3.0	3.2	15.2	29.9	64-55
7.9	13.5	24.8	22.3	54-45
12.2	29.0	31.5	17.2	44-35
23.3	28.1	17.0	11.3	34-30
41.7	22.0	7.7	4.4	29-25
11.8	3.3	1.1	0.8	עד 24
מספר שנות הלימוד				
6.2	32.6	5.6	21.6	16+
8.4	23.2	8.5	14.2	15-13
19.5	24.7	17.4	17.9	12
36.8	14.2	25.9	22.1	11-9
26.1	4.5	26.3	11.5	8
3.0	0.8	16.3	12.7	7-0
תקופת העלייה				
		6.5	22.8	עד 1947
		68.5	40.0	1960-1948
		22.6	17.7	1971-1961
		2.4	19.5	אחרי 1971

ביבליוגרפיה

- אמיר, ש' (1975), *הכנסות מעבודה של שכירים גברים בישראל, 1968/69*, ירושלים: מכון פאלק, דו"ח מחקר 42.
- _____ (1976), *הכנסות מעבודה של שכירים ילידי ישראל דור ראשון בארץ, ירושלים: מכון פאלק, דו"ח מחקר 53*.
- _____ (1980), "התפתחות פונקציית השכר של גברים יהודים בישראל בין השנים 1968/69 עד 1975/76", סקר בנק ישראל 52 (אפריל) 3-24.
- _____ (1986), "התפתחות רמת ההשכלה של היהודים שבאוכלוסייה ונכות העבודה בישראל, 1950 עד 1980", סקר בנק ישראל 61 (יולי), 55-74.
- וייס, י', מארק, נ' ופישלזון, ג' (1979), "פערי הכנסות בין גברים לפי יבשת המוצא, 1969-1976", בתוך: אריאן, א' (עורך), *ישראל — דור ההתהוות, תל-אביב: זמורה, מורן, 217-247*.
- חנוך, ג' (1961), *הבדלי הכנסות בישראל, ירושלים: מכון פאלק, דין וחשבון חמישי 1959, 1960*.
- לוי, ח' (1968), *הפרשי שכר של קבוצות שכירים בישראל, 1957/58 עד 1963/64*, ירושלים: בנק ישראל, מחלקת המחקר, סקר מיוחד.
- נהון, י' (1983), "פערים ערתיים — תמונת מצב לאורך זמן", בתוך: כהן, נ' ואחימאיר, א' (עורכות), *כיוונים חדשים בחקר הבעיה העדתית, מחקרי מכון ירושלים לחקר ישראל, 8*, ירושלים.
- הלמ"ס, מפקדי אוכלוסין ודיוור, 1961, 1972.
- _____ סקר הכנסות, 1970, 1971, 1972, 1980, 1981, 1982.
- Amir, S. (1983), *Educational Structure and Wage Differentials of the Israeli Labor Force in the 1970's*, Jerusalem: Bank of Israel, Research Department, Discussion Paper Series, 83.07.
- Ben Porath, Y. (1981), *Self-Employed and Wage Earners in Israel: Findings from the Census of Population 1972*, Jerusalem: Falk Institute, Discussion Paper 81.07, Revised (September).
- Gronau, R. (1981), *Wives Labor Force Participation, Wage Differentials and Family Income Inequality; The Israeli Experience*, NBER. Working paper 668. Cambridge, Mass.